

1. Дух римського права на різних ступенях його розвитку Рудольфа Йеринга ординарного професора в Геттингені. – Ч. 1. – Переклад з третього виправленого німецького видання. С-Петербург. В типографії В. Безобразова і Комп. – 1875. – С. 203–210.
2. Бартошек М. Римське право : (Поняття, терміни, визначення) : Пер. з чешк. / М. Бартошек. – М. : Юрид. лит., 1989. – С. 70–71.
3. Кофанов Л. Л. Lex et ius : виникнення і розвиток римського права в VIII–III вв. до н.е. / Кофанов Л. Л. – М. : Статут, 2006. – С. 131–134.
4. Рудольф Йеринг. Указ. вироблення. – С. 206.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. – С. 375.
6. Case of Van Marle and Others v. Netherlands (www.echr.coe.int)
7. Case of Albrecht Wendenburg and others against Germany (www.echr.coe.int)
8. Case of Buzescu v. Romania (www.echr.coe.int)
9. Case of Iatridis v. Greece (www.echr.coe.int)
10. Case of Anheuser-Busch Inc. v. Portugal (www.echr.coe.int)
11. Case of Waltham Forest NHS Primary Care Trust, Secretary of State for Health and the Queen on the application of Zaifra Iqbal Malik (http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2007/265.html)
12. Ciba-Geigy Canada Ltd. v. Apotex Inc., Novopharm Limited (http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1992/1992canlii33/1992canlii33.html)
13. Дух римського права на різних ступенях його розвитку Рудольфа Йеринга ординарного професора в Геттингені. Частина перша. Переклад з третього виправленого німецького видання. С-Петербург. В типографії В. Безобразова і Комп. 1875. – С. 203–210.
14. Бартошек М. Римське право : (Поняття, терміни, визначення) : Пер. з чешк. / М. Бартошек. – М. : Юрид. лит., 1989. – С. 70–71.
15. Кофанов Л. Л. Lex et ius : виникнення і розвиток римського права в VIII–III вв. до н.е. / Л. Л. Кофанов. – М. : Статут, 2006. – С. 131–134.
16. Рудольф Йеринг. Указ. вироблення. – С. 206.
17. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. – С. 375
18. Case of Van Marle and Others v. Netherlands (www.echr.coe.int)
19. Case of Albrecht Wendenburg and others against Germany (www.echr.coe.int)
20. Case of Buzescu v. Romania (www.echr.coe.int)
21. Case of Iatridis v. Greece (www.echr.coe.int)
22. Case of Anheuser-Busch Inc. v. Portugal (www.echr.coe.int)

D. Gorban

THE INSTITUTION OF CLIENTELE IN THE LEGAL SYSTEMS OF THE STATES OF WORLD: ISSUE FORMULATION

The article is devoted to consideration of the notion clientele in Roman law and contemporary legal systems. The relations embraced by the notion clientele in the law of Ancient Rome are described. Then, proceeding from the results of the research of judicial practice of the European Court on Human Rights, the courts of Canada and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, the author proves that the notion of clientele is still urgent for a number of legal systems. Finally, by means of analysis of definitions of legal institution arguments supporting the statement that clientele is an interbranch legal institution are provided.

УДК 323.1:342.724

Гайович О. М.

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

У статті проведено аналіз правового менталітету як специфічного історично-змінного феномену, що безпосередньо впливає на процес формування громадянського суспільства та правової держави.

Починаючи з початку ХХ ст. поняття «менталітет», «ментальність» (з грецької мови *mentalis* – розумовий) розглядалося в історичному значенні. Не викликає сумніву, що дане поняття так чи інакше стосується історичного буття спільнот і людей, оскільки є історично-змінним феноменом, що впливає на процес формування суспільства та держави. Слід зазначити, що вперше, в історичному значенні, його використав Р. Емерсон (1856 р.), але широкого

культурного і наукового обігу поняття набуло в 20-х роках ХХ ст. завдяки історикам школи «Анналів» і французьким гуманітаріям [1].

Важливо відзначити, що єдиного загальноприйнятого визначення поняття «менталітет» («ментальність») не існує. У французькій літературі («*mentalite*») подано таке визначення цього поняття: «Менталітет – це сукупність розумових установок, звичок мислення, фундаментальних вірувань індивіда» [2]. Отже, це поняття у фран-

цузькій мові вживали як синонім до таких слів та словосполучень, як спрямування думок, умонастроїв, розум, його скерованість, розумові здібності, розумовий розвиток, розумові особливості, мислення тощо.

А. Я. Гуревич, прихильник школи «Анналів», першим у радянській історичній науці зробив спробу сформулювати поняття ментальності: «Ментальність – це наявність у людей того чи іншого суспільства певного спільного розумового інструментарію, психологічного оснащення, яке дає їм можливість по-своєму усвідомлювати світ і самих себе» [3].

Вищезазначене свідчить про те, що французьке визначення наголошує на індивідуальній свідомості індивіда, однак у визначенні А. Я. Гуревича йдеться про суспільну свідомість, можливість усвідомлювати світ і самих себе, оскільки далі він зазначає: «Хаотичний і розмаїтий потік сприйняття переробляється свідомістю в більш-менш упорядковану картину світу, і цей світогляд позначається на всій поведінці людини. Суб'єктивна сторона історичного процесу, спосіб мислення і відчуття притаманні людям певної соціальної або культурної спільноти, входять до об'єктивного процесу їхньої історії» [3]. Певна річ, що суспільна свідомість є основою формування певного типу цивілізації.

Менталітет, формуючись упродовж певного історичного буття спільнот і людей, є сукупністю соціальних та психологічних рис, сумою поведінкових реакцій, що, своєю чергою, є певною цілісністю, котра проявляється в усіх аспектах життєдіяльності відповідної людської спільноти та її індивідів. Звісно, немає такої сфери життєдіяльності спільноти або її людей, де б не виявлявся притаманний їм менталітет (соціальні, психологічні риси та поведінкові реакції).

Таким чином, менталітет є сукупністю поведінкових реакцій, що записана в матеріальних основах психіки. Отже, він визначає соціально-психологічний стан нації та її громадян, властивий саме для цього народу та його громадян, що, своєю чергою, викликає саме таку реакцію індивіда (спільноти) менталітету.

Це свідчить про те, що поведінкова реакція (поведінковий код) індивідів чи груп, впливає не так на зміст вчинку, як на його характер. Він лише частково усвідомлюється людиною, він формує її взаємодію з довкіллям через неусвідомлені духовні коди, підсвідомі структури і механізми. Ментальність виконує інтегративну роль, забезпечуючи стійку єдність певної спільноти, отже, вона є цілісним, інтегральним феноменом. Тому ментальність не можна витлумачити як стратегію, а тим паче як тактику поведінки людей, оскільки це глибинна настанова на певну взаємодію з довкіллям.

Таким чином, ментальність, передусім, становить психологічний рівень духовності людини – систему відрефлексованих настанов діяти, відчувати і мислити. Отже, будь-які спроби раціоналізувати ментальність заслуговують на спростування, як це робить В. Діброва, який вирізняє в ній свідоме і підсвідоме, відводячи останньому панівну роль тільки в націях чи етносах «з ушкодженою структурою» [4]. Однак, без сумніву, риси національного характеру виявляються поза свідомістю людини [5].

Як уже зазначено вище, ментальність виконує інтегративну роль, забезпечує стійку єдність певної спільноти, отже вона є цілісним інтегральним феноменом. Інтегруванню у ній підлягають і загальнолюдські, універсальні, а не тільки індивідуально-неповторні моменти, й унікальність ментальності не так у її поелементному змісті, як у щоразу специфічному поєднанні елементів [6].

Можна також стверджувати, що *ментальність* – досить насичене змістом поняття, що відображає загальну духовну налаштованість, образ мислення, світосприйняття окремої людини або соціальної групи, непрорефлексоване або недостатньо усвідомлене, більша частина якого належить несвідомому.

Без сумніву, за своєю структурою менталітет містить, передусім, дещо колективне, певні елементи національного характеру, які діють, не проходячи крізь свідомість, спонтанно, подібно до певного емоційно-психологічного коду, що викликає в суб'єкта менталітету такі, а не інші реакції на зовнішні чинники. Це колективне підсвідоме є певною сукупністю світоглядно-психологічних настанов, що стали принципами та звичками і, без сумніву, виявляються у рисах характеру, системі усталених способів, форм і норм життєдіяльності, тобто у низці найбільш глибоко вкорінених традицій, поведінкових реакцій. Це свідчить про те, що, кажучи про менталітет тієї чи іншої нації, народу або громадян, ми зачіпаємо складний механізм, тісно пов'язаний з багатовіковою культурою народу, знайденими і закріпленими способами реагування на зміни зовнішнього світу, котрі визначають поведінку нації або її громадян.

Менталітет нації проявляється у системі моральних вимог, соціальних норм, цінностей і принципів виховання, у формах правовідносин між людьми, у їхньому ставленні до природи і праці, в національному характері та темпераменті, у різних компонентах загальної культури етносу, в тому числі й політико-правової.

Як бачимо, однією зі складових менталітету нації є наявність соціальних норм. Загальновідомо, що *соціальні норми* – це правила поведінки загального характеру, що виникають у суспільних відносинах та забезпечуються різними способами соціального впливу.

Це історично зумовлені правила поведінки чи діяльності людей, що мають загальний характер для всіх індивідів, встановлюються різноманітними суб'єктами, забезпечуються різними засобами громадського чи державного впливу, залежно від виду норм, і спрямовані на регулювання та охорону різноманітних суспільних відносин і соціальних цінностей. Залежно від ролі і місця в системі соціального регулювання розрізняють правові, моральні, політичні, релігійні, корпоративні та інші соціальні норми.

Без сумніву, правові норми посідають особливе місце в системі соціальних норм тому, що вони регулюють найважливіші економічні, політичні, екологічні та інші суспільні відносини, а також вони забезпечені засобами державного примусу із застосуванням юридичної відповідальності.

В умовах побудови незалежної правової держави, до якої прагнуть різні політичні сили, дедалі актуальнішою стає потреба формувати високу правосвідомість громадян, що є важливим фактором розвитку демократії держави, успішного здійснення економічної, політичної і правової реформ. Правосвідомість є однією з форм суспільної свідомості.

Свідомість людини, відображає об'єктивні потреби суспільного розвитку, є передумовою і регулятором поведінки людини. Свідомість надає цілеспрямований характер людській діяльності.

Свідомість як система містить різні форми відображення суспільних відносин: політичні, правові, етичні, філософські, релігійні. Усі форми суспільної свідомості взаємопов'язані.

У суспільній свідомості відображена правова дійсність у формі знань про право, осмислення того, що є право, яким воно було (ставлення до права в минулому) і яким воно повинно бути – (ставлення до права в майбутньому). *Правосвідомість* – це система понять, поглядів, уявлень та почуттів щодо чинного, минулого і бажаного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом [7].

Отже, можна зробити висновок, що правосвідомість не входить до поняття правової ментальності, ці поняття перехреснюються, оскільки риси національного характеру виявляються поза

свідомістю людини. Ментальність як глибинний духовний визначальник поведінки індивідів чи груп частково усвідомлюється людиною, він формує її взаємодію з довкіллям через неусвідомлені духовні (поведінкові) коди, підсвідомі структури і механізми. У ментальності перетинаються природна і культурно-історична зумовленість, раціональне і чуттєво-емоційне.

Однак процеси відродження української «національної» державності нашоухуються на серйозні труднощі. Серед заходів, спрямованих проти негативних явищ і факторів дестабілізації, не останнє місце має посісти підвищення рівня правової культури населення.

Право – частина соціальної культури, що визначає один з її видів – правову культуру [7]. Якщо говорити про правову культуру особистості, то вона характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства, ступінь засвоєння і використання ним правових основ державного і соціального життя.

Наслідком браку правових знань, зокрема незнання законодавства, є інфантильна форма нігілізму. Інфантилізм трапляється навіть у політиків найвищого рівня, що вже казати про пересічних громадян.

Отже, ментальність, яка отримує вияв у різних компонентах загальної культури етносу, зокрема політико-правової (з огляду на сутність та внутрішню природу), перебуває у тісному зв'язку з такими соціальними явищами як право, правова система, політична система (за умови, коли йдеться про демократичну державу, де влада належить народу і народ є творцем свого державного життя).

З таких позицій законодавство країни загалом має перебувати в постійному тісному зв'язку з правовою ментальністю. Іншими словами, творення національних правових систем, без урахування особливостей національного коріння, характеру нації, особливостей її світосприйняття, розуміння добра і справедливості, є не тільки нелогічним, а й до певної міри безрезультатним процесом, оскільки «чуже», «незрозуміле» право просто не сприйметься і відповідно не виконуватиметься.

1. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд. и доп. – М. : «Большая Российская энциклопедия», 2000.
2. Стадник І. Б. Українська ментальність у контексті відродження національної духовності: Автореф. дис. ...канд. філос. наук: 09.00.03 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2003.
3. Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 63.

4. Лисий І. Філософська і мистецька культура / І. Лисий. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2004.
5. Мариніч І. Ментальність як реальність: проблеми моделювання / І. Мариніч // Соціальні виміри суспільства. – К., 2003. – Вип. 6.
6. Лисяк Рудницький І. Між історією і політикою / І. Лисяк-Рудницький. – Мюнхен, 1973.
7. Скакун О. Ф. Теория государства и права / О. Ф. Скакун. – Х., 2000.

О. Найдюч

FORMATION OF LAW MENTALITY

The analysis of law mentality as a historically active phenomenon was done in these article that directly influences on the process of the community formation and law state.